

Temanotat

Senegal: Ekteskap, tvangsekteskap og skilsmisse

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet, Utlendingsnemnda og Justis- og politidepartementet til enhver tid har behov for kunnskap om for å kunne løse sine oppgaver.

Landinfos rapporter og temanotater er basert på opplysninger fra både offentlige og ikke offentlige kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder. Kilder som av ulike grunner ikke ønsker å bli offentliggjort, er ikke nevnt ved navn.

Opplysningene som blir lagt fram i rapportene og temanotatene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos rapporter og temanotater er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som rapportene omhandler.

© Landinfo 2011

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo
Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Storgaten 33 A

Postboks 8108 Dep

N-0032 Oslo

Tel: 23 30 94 70

Fax: 23 30 90 00

E-post: mail@landinfo.no

www.landinfo.no

Temanotat **Senegal: Ekteskap, tvangsekteskap og skilsmisse**

SUMMARY

Marriage is the only socially acceptable setting for family life and sexuality in Senegal. Even though forced marriage is prohibited under Senegalese law, a small number of marriages are contracted without the consent of the spouses. Forced marriage typically concerns very young women with little or no schooling and limited knowledge about their own rights, especially among the Toucouleur and Soninké ethnic groups. Since few women would wish to bring their family to court, cases of forced marriages are often solved through mediation. Senegalese authorities do not provide shelters or material aid to victims of forced marriages, but several NGOs may assist in critical situations and offer to mediate between the victim of forced marriage and her relatives.

SAMMENDRAG

Ekteskap anses som den eneste sosialt aksepterte ramme for familieliv og seksualitet i Senegal. De fleste ekteskap inngås på bakgrunn av et selvstendig valg, selv om slektningers krav til en potensiell ektefelle kan være svært strenge. Et lite antall ekteskapsinngåelser skjer ved tvang, til tross for at tvangsekteskap er forbudt ifølge senegalesisk lov. Slike ekteskap rammer typisk svært unge kvinner med lav utdanning og liten kjennskap til egne rettigheter, særlig innenfor de etniske gruppene toucouleur og soninké. Siden få kvinner ønsker å ta belastningen ved å ta tvangsekteskapsaker til rettssystemet, løses slike saker som oftest gjennom megling. Senegalesiske myndigheter har ingen tilbud om krisesentre eller lignende, men flere NGOer kan hjelpe til i akutte situasjoner, samt tilby megling mellom kvinnen og hennes sletninger.

INNHold

1. Generelt om ekteskap i Senegal	5
2. Formaliteter rundt ekteskapsinngåelse i Senegal	6
3. Tvangsekteskap	7
3.1 Lovverk mot tvangsekteskap og implementering.....	7
3.2 I hvilket omfang foregår tvangsgifte?	7
3.3 Hvem utsettes for tvangsekteskap?.....	9
3.4 Sammenhengen mellom barneekteskap og tvangsekteskap	9
3.5 Kvinnens handlingsrom ved tvangsekteskap.....	10
3.6 Myndighetsbeskyttelse	11
3.7 Ikke-statlige organisasjoner	12
4. Skilsmisse og gjengifte	13
5. Referanser	15

1. GENERELT OM EKTESKAP I SENEGAL

Ekteskap er den eneste sosialt sett legitime samlivsformen i Senegal, og den eneste fullverdige rammen for seksuelliv og familieliv i de fleste senegaleseres øyne. Tradisjonelt har ekteskap vært sett på som en allianse mellom to familier (eller ulike deler av samme slekt), men i takt med sosiale endringer i samfunnet, inngås ekteskap i dagens Senegal i stadig større grad som en følge av personlige valg.

Det er et stort fokus på ekteskap i Senegal, og det å være gift er en forutsetning for å regnes som en fullverdig voksenperson. Ekteskapet er en kilde til sosial status, og svært få kvinner eller menn ønsker derfor å leve som ugift. Dette gjenspeiles blant annet i gjengiftestatistikken; de aller fleste gifter seg på nytt etter en skilsmisse (Dial 2008, s. 155). Så sterkt er det sosiale presset rundt ekteskap at kvinner som av ulike årsaker ønsker å leve alene (for eksempel etter skilsmisse eller dødsfall), ofte tar en såkalt "sosial ektefelle" (*takkoo* på wolof), det vil si en symbolsk ektefelle hun ikke lever sammen med, men som gir henne en sosial status som gift (Dial 2008, s. 62).

Ekteskap er svært viktig i overgangen fra jente til kvinne og regnes derfor som en av de viktigste begivenhetene i en kvinnes liv. Alle ugifte kvinner er utsatt for et visst press om å gifte seg, og et vanlig spørsmål fra eldre kvinner til unge jenter er "hva venter du på for å gifte deg?" Den ugifte, single kvinnen etter vestlig mønster er ikke et ideal i Senegal, og populærkultur som musikk og TV-serier bidrar til å sementere oppfatningen om viktigheten av ekteskapet for en kvinne. Ekteskapet begrunnes også religiøst, og oppfattes som en kvinnes "nøkkel til paradiset" (Dial 2008, s. 43). Kynisk sett kan man si det slik at det oppfattes som en større katastrofe for en kvinne å *ikke* bli gift, enn å gifte seg med en hun ikke har valgt selv, eller en hun ikke har romantiske følelser for.

Siden mannen ifølge senegalesisk lov er familieoverhode (*Code de la famille*, artikkel 152) og siden det forventes at han kan forsørge sin familie, er det mannens økonomiske situasjon som bestemmer når han kan inngå ekteskap. Som en følge av en stadig sterkere pengeøkonomi, særlig i urbane strøk, gifter menn seg i stadig høyere alder. Kun én av fire menn i Dakar gifter seg før fylte 30 år. Kvinnene er gjennomgående yngre enn mennene når de gifter seg, og aldersforskjellen mellom ektefeller kan derfor være betydelig, ti år i snitt ved første ekteskap og tretten år i snitt ved andre ekteskap i byer som Dakar (Dial 2008, s. 85). Men også blant kvinner har alderen ved første ekteskap økt betydelig. Mens gjennomsnittlig giftealder for kvinner er på 16,5 år i de eldste generasjonene i Dakar, er den i dag på 24 år i de yngste generasjonene (Dial 2008, s. 65). På landsbygda er imidlertid både kvinner og menn gjennomgående yngre når de gifter seg, fordi giftemål der er motivert av behov for arbeidskraft i landbruk, husdyrhold og i husholdningen. På landsbygda forutsettes det ikke at mannen er økonomisk uavhengig slik at han kan betale for hus, mat og andre utgifter slik han må i byen.

Det er mannen som tar initiativ til ekteskapsinngåelsen, aldri kvinnen. Ved ekteskapsinngåelsen flytter kvinnen normalt til sin ektefelle, enten til hans eget hjem (hvor han allerede kan være etablert med inntil tre andre ektefeller dersom han er

polygam), eller til hans foreldre, dersom han ikke er økonomisk uavhengig. Det er ikke uvanlig at ektefeller av økonomiske årsaker er forhindret fra å bo sammen, men fortsetter å bo hos sine respektive slektninger (Dial 2008, s. 79).

Selv om hvert ekteskap er unikt, og til tross for at forholdet mellom ektefellene varierer i Senegal som alle andre steder, er det juridisk nedfelt at mannen er familieoverhode. Det er derfor forventet av en gift kvinne at hun underlegger seg sin ektemanns vilje, noe som blant annet gjenspeiles i måten hun omtaler ham på; en kvinne henvender seg gjerne til sin mann med ordet *nijaay* ("onkel" på wolof) for å vise at hun anerkjenner ham som en autoritet. Det er også forventet at kvinnen har en høy grad av respekt for ektemannens slektninger, særlig for hans mor og søstre (Dial 2008, s. 46). Ifølge Dial, en senegalesisk forsker som har studert ekteskap og skilsmisse i Dakar, er dette kvinneidealet overraskende konstant, også i dagens Senegal, og det finnes få motstemmer som utfordrer dette kvinneidealet i for eksempel populærkulturen eller samfunnsdebatten.

2. FORMALITETER RUNDT EKTESKAPSINNGÅELSE I SENEGAL

Sivilt ekteskap inngås i henhold til familieloven (*Code de la famille*), og formkravene ved slike ekteskapsinngåelser er svært likt det franske lovverket.¹ Dette innebærer for eksempel at ektefellene må levere inn fødselsattest, gjøre rede for tidligere ekteskap eller forhold som tilsier at de ikke kan inngå ekteskap, gi personlig samtykke til ekteskapet ved personlig oppmøte, ha vitner til ekteskapsinngåelsen, og så videre. Dersom ekteskapet ikke er inngått frivillig av begge parter, kan det annulleres (*Code de la famille*, artikkel 137).

Senegalesiske myndigheter godtar også en rekke ulike typer ekteskapsinngåelser, i henhold til muslimske, kristne og tradisjonelle ritualer. For at ekteskapet skal være gyldig for myndighetene med hensyn til arveoppgjør, underholdningsbidrag og så videre, må det registreres i folkeregisteret i etterkant. Det stilles samme formkrav til et slikt ekteskap som til et sivilt ekteskap.

Kun rundt 30 % av alle inngåtte ekteskap for generasjonen 1967 – 1976 er imidlertid registrert i folkeregisteret. Ektefellene kan velge om de ønsker et monogamt eller polygamt ekteskap, og om de ønsker særeie eller felleseie. Ifølge Dial (2008, s. 60) er det direkte samsvar mellom det å registrere ekteskapet hos myndighetene og utdanningsnivå.

Når det gjelder medgift, er dette valgfritt i Senegal. Størrelsen på medgiften avtales under forlovelsen og betales gjerne i to omganger; én del før og én del etter at ekteskapet inngås. Manglende betaling kan føre til at ekteskapet annulleres. Medgiften er kvinnens eiendom. Loven stipulerer en øvre grense for hvor stor medgiften kan være: 3000 F CFA, dvs. ca. 40 kr., samt 15 000 FCFA (rundt 180 kr.) til utgifter til bryllupsfesten. Dersom medgiften overstiger dette, kan man bli ilagt en

¹ Senegal er tidligere fransk koloni og landets lovverk er i stor grad bygget på fransk rettstradisjon.

bot på opptil 500 000 FCFA (rundt 6000 kr.). Ifølge senegalesiske myndigheter betaler ektefellen i realiteten høyere medgift enn det loven gir tilgang til, og dette blir sjeldent eller aldri sanksjonert av myndighetene (République du Sénégal u.å.).

3. TVANGSEKTESKAP

3.1 LOVERK MOT TVANGSEKTESKAP OG IMPLEMENTERING

Tvangsekteskap er forbudt ved lov i Senegal. Forbudet mot tvangsekteskap er blant annet regulert i artikkel 18 i Grunnloven av 2001, samt artikkel 108 i familieloven (*Code de la famille*) av 1972, som sier at begge ektefellene må gi sitt samtykke til ekteskapet.

I hvilken grad lovverket mot tvangsekteskap håndheves, finnes det lite informasjon om. Landinfo kjenner ikke til noen tilfeller hvor tvangsekteskap har kommet opp i rettssystemet i Senegal de senere årene. Til tross for at en kvinne har formell adgang til å prøve en slik sak i rettssystemet, vil dette være en stor påkjenning for henne, særlig i en tradisjon hvor konflikter i stor grad løses gjennom megling og ikke gjennom konfrontasjon. Få kvinner vil derfor ønske å stevne egen familie for retten og således åpenlyst konfrontere sin egen familie.

Gitt belastningen ved å ta en privat konflikt som tvangsekteskap til rettssystemet, kan en dommer henviser til rettslig megling mellom partene i saken. Et slikt tilfelle er blant annet rapportert av IRIN News (2010). Landinfo har ingen ytterligere opplysninger om hvordan denne rettslige meglingen foregår i praksis og omfanget av den.

3.2 I HVILKET OMFANG FOREGÅR TVANGSGIFTE?

Det finnes ingen helhetlige, nasjonale statistiske oversikter over omfanget av tvangsekteskap.

Når det gjelder Dakar-området, oppgir 9 % av kvinnene født i perioden 1967 – 1976 at de ikke ga sitt samtykke til første inngåtte ekteskap. Når det gjelder andre inngåtte ekteskap, oppgir 14 % av kvinnene i samme aldersgruppe at de ikke ga sitt samtykke til ekteskapet. Ingen menn oppgir å ikke ha gitt samtykke til inngått ekteskap (Dial 2008, s. 74).

Ifølge Dial har graden av slektningers direkte inngripen i barnas ekteskap gått gradvis nedover og generelt sett har foreldre ikke lenger noen direkte medbestemmelse i valg av ektefelle. Kilder som Landinfo var i kontakt med under informasjonsinnhentningsreisen i Senegal i september 2010, blant annet professor ved Universitetet i Dakar, menneskerettighetsaktivist og tidligere kulturminister P. Mbow (møte i Dakar oktober 2010), professor M. Tamba ved Universitetet i Dakar (møte i Dakar oktober 2010) og menneskerettighetsorganisasjonen Raddho (møte i Dakar september 2010) bekrefter alle denne tendensen.

Tradisjonelt i den senegalesiske kulturen har ikke ektefellene i det hele tatt blitt direkte forespurt i forkant av en ekteskapsinngåelse, og en slik organisering av

ekteskapsinngåelsen kan nok henge igjen enkelte steder på landsbygda. Dial (2008, s. 68) opplyser imidlertid at denne praksisen er på vei ut, og at ektefellens samtykke anses som avgjørende for at ekteskapet skal være stabilt over tid. I urbane strøk er ekteskapsinngåelse i stor grad basert på eget valg, men foreldrene kan gripe inn for eksempel dersom de to som ønsker å gifte seg tilhører ulike kaster², eller ulike sosiale grupper³.

Likevel setter Dial (2008, s. 74) spørsmålstegn ved om såkalte ”frie” ekteskap i realiteten er basert på et fritt valg. Ifølge forskeren setter foreldre ofte opp en rekke krav som en potensiell ektefelle må fylle, og så står barna fritt til selv å finne en person som passer til disse kravene. Slike krav kan være etnisk, sosial og religiøs tilhørighet og kastetilhørighet. For mannens del er det viktig at han er økonomisk uavhengig, og for kvinnens del er familiens renommé svært viktig for hennes sjanser på ekteskapsmarkedet. Ut fra en ”som mor, så datter”- tankegang, vil en jente med en flittig, ydmyk og høflig mor forventes å ha arvet sin mors gode egenskaper og dermed bli en god hustru og et positivt innslag i sin svigerfamilie. I en situasjon hvor en person står fritt til å velge ektefeller ut fra visse kriterier, vil hun eller han forsøke å overtale sine slektninger for å få deres aksept til ekteskapet, dersom kandidaten ikke aksepteres med en gang. Foreldre og slektingers aksept av ektefelle er svært viktig, siden man da vil møte forståelse fra familien dersom man senere får problemer i ekteskapet og det i verste fall ender i skilsmisse. Uten foreldrenes aksept, vil man måtte stå alene den dagen det oppstår problemer i ekteskapet, med den sosiale stigmatiseringen det innebærer (Dial 2008, s. 73).

Som det fremgår av tallene over, inngås de aller fleste ekteskap på bakgrunn av samtykke fra begge parter, selv om det er vanlig at foreldre og slektninger setter visse krav til ektefellen og det derfor kan ligge varierende press bak et slikt samtykke. Kun et lite antall ekteskap inngås uten at begge parter samtykker til ekteskapet. Videre i dette temanotatet vil vi se nærmere på hvem som utsettes for tvangsekteskap og hvilket handlingsrom en kvinne har dersom hun blir forsøkt presset inn i et ekteskap hun ikke selv ønsker og hva slags beskyttelse hun kan få.⁴

² Mange etniske grupper i sahelbeltet er inndelt i kaster, som gjerne følger yrkesmessig tilhørighet. Kastene er tradisjonelt endogame, det vil si at medlemmene i en gitt kaste gifter seg innad i kasten. Ekteskap mellom personer av ulik kaste forekommer, men er fortsatt svært kontroversielt, selv i urbane strøk (Dial 2008, s. 71). I Senegal gjelder kastesystemet i de etniske gruppene wolof, peul, toucouleur, serer og mandinka, mens den etniske gruppen diola ikke har et slikt kastesystem (Dial 2008, s. 35). Kastetilhørigheten fremgår ofte av personens etternavn.

³ En mann kan gifte seg med en kvinne fra mer beskjedne økonomiske kår enn ham selv, mens dette ikke er akseptabelt for en kvinne. For kvinnen er ekteskapet en kilde til sosial mobilitet, og det er forventet at hun ”sikter høyt” på ekteskapsmarkedet. Et typisk tilfelle hvor slektninger vil kunne sette seg opp mot et ekteskap, er når en kvinne ønsker å inngå ekteskap med en mann uten stabil inntekt, for eksempel en student. I slike tilfeller vil ikke mannen kunne forsørge sin ektefelle, og ekteskapet vil kunne bli avvist av kvinnens slektninger ut fra et økonomisk perspektiv. (Studentstatus er for øvrig ikke en garanti for fremtidig inntekt i Senegal, hvor arbeidsledigheten er høy, også blant høyt utdannede.)

⁴ Dette temanotatet tar utelukkende opp situasjonen for kvinner som utsettes for tvangsekteskap. Det kan ikke utelukkes at også menn føler press til å inngå et uønsket ekteskap, men denne problemstillingen tas ikke opp i faglitteraturen og ble heller ikke fremhevet av kildene Landinfo var i kontakt med under informasjonsinnhentingstreisen til Senegal i september 2010. Som det fremgår av tallene fra Dial 2008 i 3.2 over, rapporterer ingen menn i det gjengitte datamaterialet at de ikke ga sitt samtykke til inngått ekteskap. Man vet imidlertid at menn kan føle seg utsatt for press fra familien til å ta en ektefelle nummer to, eller å gifte seg med sin brors ektefelle ved brorens død. En slik tradisjonell praksis (*levirat*) er imidlertid på vei ut (Professor M. Tamba, Universitetet i Dakar, møte september 2010).

3.3 HVEM UTSETTES FOR TVANGSEKTESKAP?

På spørsmål om hvem som er utsatt for tvangsekteskap i dagens Senegal, svarte Landinfos kilder gjennomgående at et typisk offer for tvangsekteskap er en svært ung kvinne (ofte under 18 år), som tilhører en av de etniske gruppene som praktiserer tvangsgifte. Hun har ofte ingen eller lite skolegang og dermed begrenset kjennskap til egne rettigheter. I praksis vil dette være vanligst på landsbygda, der kvinner gjennomgående har lavere utdanning enn kvinner i byene (Raddho, møte i Dakar september 2010; Tostan, møte i Dakar september 2010).

Den viktigste faktoren når det gjelder tvangsekteskap er etnisk tilhørighet. Tvangsekteskap forekommer i varierende grad i de etniske gruppene peul (også kalt pular og fula), toucouleur, soninké (også kalt sarakolé) og mandinka. De etniske gruppene wolof, diola og serer har ingen tradisjon for tvangsekteskap (Tostan, møte i Dakar september 2010).

Som tidligere nevnt, rammer tvangsekteskap typisk svært unge jenter (særlig under 18 år), med lite skolegang og liten kjennskap til egne rettigheter. Hun bor gjerne i rurale strøk, og lever ofte i en storfamilie. Familien lever gjerne i et arbeidsfellesskap knyttet til jordbruk eller husdyrhold, og jenta er således økonomisk avhengig av familien og fellesskapet. I og med at kvinnen har tette sosiale bånd til familien, og gjerne sin kommende svigerfamilie fordi ekteskap ofte inngås med slektninger⁵, vil det å sette seg opp mot familiens ønsker bety at den sosiale orden forstyrres. En jente med denne bakgrunnen vil gjerne ha internalisert en oppfatning om at valg av ektefelle er slektas oppgave, og at de eldre vet best, og kvinneidealet vil være knyttet til lydighet både overfor foreldre og eldre slektninger. I en slik sammenheng vil en jente ha liten mulighet til å sette seg opp mot et ekteskap hun ikke ønsker, og hun vil i liten grad ønske å gjøre det, fordi hun har internalisert omgivelsenes normer og fordi hun ikke ser for seg alternative, realistiske livsvalg.

3.4 SAMMENHENGEN MELLOM BARNEEKTESKAP OG TVANGSEKTESKAP

Tostan, en organisasjon som blant annet arbeider mot barneekteskap og tvangsekteskap Vest-Afrika, understreker at disse to praksisene henger nøye sammen (møte i Dakar september 2010). Formelt sett er nedre aldersgrense for å inngå ekteskap i Senegal 16 år for kvinner og 18 år for menn, men i realiteten forekommer det at jenter gifter seg før de fyller seksten. Siden ekteskap i en jordbruksøkonomi kommer i stand som følge av behov for arbeidskraft i en familie, vil en sønns ekteskap komme i stand for eksempel når mor ikke lenger kan ta seg av husholdningen og hennes døtre har forlatt hjemmet for å bosette seg hos ektefellen.⁶

⁵ I senegalesisk tradisjon er datter av mors bror den foretrukne ektefelle, i alle etniske og sosiale grupper (Dial 2008, s. 68). I Dakar oppgir fire av ti menn å ha et slektskapsforhold med ektefellen (Dial 2008, s. 76). På landsbygda er dette tallet sannsynligvis høyere.

⁶ I Senegal bor ofte ulike deler av storfamilien sammen, gjerne organisert i et tun hvor hver kjernefamilie har sin boenhet. Matlaging og andre gjøremål gjøres i fellesskap etter en turnusordning. Når en kvinne på grunn av sin alder eller andre forhold ikke kan bidra med sin del til dette fellesarbeidet, er det hennes eget ansvar å finne en som kan overta etter henne. Siden hennes egne døtre forlater hjemmet for å bosette seg hos svigerfamilien, er hun avhengig av sine sønners koner for å få arbeidet gjort. Siden storfamilien lever sammen i et arbeidsfellesskap, er det svært viktig at sønnens ektefelle er arbeidsom og flittig, og at hun har de rette verdiene som gjør det lettere å leve sammen i bofellesskap uten for mange konflikter. I urbane strøk er denne boformen også vanlig, men her lever færre i storfamilie og i tillegg er det svært vanlig å ha hjelp i huset (rundt en tredjedel av alle husholdninger i Dakar har ifølge Dial (2008, s. 94) hushjelp). I en urban kontekst er det derfor mindre presserende for en kvinne

Ekteskap er også motivert av behovet for å styre ungdommens seksualitet. I frykt for promiskuitet og eventuelle barn født utenfor ekteskap, velger foreldrene å gifte bort sine barn tidlig for å unngå sosial stigmatisering. Dette kan føre til at jenter giftes bort svært unge, gjerne før seksten års alder, til en mann som gjerne er eldre enn henne, slik at han har økonomiske ressurser til å forsørge henne og eventuelle barn.

En annen årsak til at jenter giftes bort i ung alder, kan være at de i denne alderen er mer føyelige og medgjørlike, og i mindre grad motsetter seg familiens ønsker. Føyelighet er en svært viktig egenskap for en kvinne i et ekteskap, og jo yngre hun er, jo mindre vil hun kunne sette seg opp mot sin svigerfamilie. I tillegg til dette har det tradisjonelt i senegalesisk kultur vært et ideal å få mange barn, og desto yngre kvinnen er når hun gifter seg, jo flere barn vil hun kunne få⁷.

Tostan trekker også frem at det finnes tilfeller hvor slike barneekteskap / tvangsekteskap har økonomiske motiver (møte i Dakar september 2010). På grunn av fattigdom kan foreldre føle seg presset til å gi datteren bort i ekteskap mot penger eller andre verdisaker. Dette gjelder som regel svært unge jenter uten skolegang, siden fattigdom og mangel på skolegang hører nøye sammen. En jente med mer skolegang og større ressurser vil ha mindre risiko for å ende i en slik situasjon fordi det å ha utdanning impliserer at familien har et visst økonomisk handlingsrom, og hun vil derfor også ha større forutsetninger til å kunne forhandle seg ut av et slikt ekteskap.

Arrangerte ekteskap eller tvangsekteskap i lav alder forekommer også gjerne innenfor samme etniske gruppe, gjerne mellom slektninger. Visse etniske grupper, som for eksempel toucouleur og soninké, praktiserer ekteskap med slektninger i større grad enn etniske grupper som for eksempel wolof, diola og serer. Mandinka-gruppen synes å være i en mellomposisjon.

3.5 KVINNENS HANDLINGSROM VED TVANGSEKTESKAP

Når kvinnen når en viss alder (det vil si over 18 år), eller har en viss skolegang og dermed realistisk sett kan se for seg alternative livsvalg, eller har kjennskap til egne rettigheter, vil hennes muligheter til å forhandle seg ut av et tvangsekteskap være reelle (Raddho, møte i Dakar september 2010). Selv om hun i en slik situasjon vil kunne forhandle direkte med familien, er det likevel ønskelig å unngå direkte konfrontasjon med foreldrene. I en slik situasjon vil det anses som mer sosialt akseptabelt at hun appellerer til eldre slektninger på samme sosiale nivå som hennes far for å megle på hennes vegne. På denne måten viser hun at hun fremdeles respekterer den sosiale orden og unngår også direkte konfrontasjon, som er et sosialt tabu i den senegalesiske kulturen. Den vanligste strategien synes å være å trekke inn en tante (gjerne fars søster) til å megle på hennes vegne og påvirke faren over tid.

Hun kan også trekke inn ressurspersoner i sitt nærmiljø, som lærere, politi eller valgte representanter for lokalsamfunnet (*chef de village* i rurale strøk og *délégué de*

at hennes sønner gifter seg raskt, og gjennomsnittsalderen ved inngåelse av ekteskap er derfor høyere i byer enn på landsbygda.

⁷ Barnedødeligheten har tradisjonelt vært høy i Senegal, som i Vest-Afrika for øvrig. En kvinne kan derfor ikke gå ut fra at alle hennes barn vil vokse opp.

quartier i urbane strøk⁸). Disse ressurspersonene vil kunne hjelpe henne med å megle med foreldrene og forsvare hennes synspunkter på en sosialt akseptabel måte. Bydelsdelegaten i bydelen Medina i Dakar opplyste til Landinfo at han personlig hadde meglet i flere tilfeller av tvangsekteskap i sin bydel (møte i Dakar september 2010).

Tostan viste også til at religiøse ledere har grepet inn i situasjoner hvor en kvinne frykter tvangsekteskap, gjennom å argumentere at tvangsekteskap er forbudt i islam (møte i Banjul (Gambia), oktober 2010⁹).

I noen tilfeller har jenter og kvinner som føler seg presset til å inngå ekteskap gått til pressen for å skape oppmerksomhet om sin situasjon og således unngå å bli presset inn i et ekteskap de ikke selv ønsker. Det finnes flere oppslag i senegalesisk presse om jenter som frykter tvangsekteskap, og disse artiklene har ført til debatt om praksisen. Til tross for at dette er en heller uvanlig løsning for kvinner som står overfor tvangsekteskap, gir det likevel en indikasjon på at tvangsekteskap er en problemstilling som diskuteres i det offentlige rom, og som tas alvorlig i samfunnsdebatten.

Menneskerettighetsorganisasjonen Raddho setter tilbakegangen for tvangsekteskap i sammenheng med globaliseringen som kjennetegner vår tid. Gjennom blant annet TV og migrasjon kommer nye ideer frem til tidligere avsondrede og kulturelt homogene områder. Ungdom drømmer om alternative livsveier enn de foreldrene deres hadde, og TV og annen populærkultur formidler et syn om at ekteskap bør baseres på romantiske følelser, ikke plikt. Lederen i menneskerettsorganisasjonen Raddho er av den oppfatning at det har foregått en kulturell omveltning i Senegal det siste tiåret og at NGOer, kvinneorganisasjoner, politi, presse og andre aktører og institusjoner har et helt annet bevissthetsnivå rundt ulike praksiser som skader kvinner, herunder tvangsekteskap, nå enn bare for et tiår siden. Dette nye bevissthetsnivået gjør at forhandling og meglingsprosesser er lettere i dag enn tidligere (Raddho, møte i Dakar, september 2010).

3.6 MYNDIGHETSBEKYTTELSE

Det finnes så langt Landinfo kjenner til ingen krisesentre eller andre offentlige institusjoner hvor kvinner som frykter tvangsekteskap kan henvende seg for å få hjelp. Arbeidet mot tradisjonelle praksiser som er skadelige for kvinner (tvangsekteskap, barneekteskap, kjønnslemlestelse) er mer eller mindre outsourcet til ulike NGOer, som jobber i henhold til ulike statlige målsetninger og handlingsplaner (se punkt 3.7).

Imidlertid kan ulike representanter for myndighetene hjelpe til i en meglingsprosess mellom en kvinne og hennes familie. Det er for eksempel ikke uvanlig at politiet trekkes inn i tvangsekteskapsaker som meglingsinstans (Raddho, møte i Dakar

⁸ En bydelsdelegat (*délégué de quartier*) er en person som er utnevnt av lokale myndigheter på bakgrunn av personlige egenskaper som blant alder, lang tilknytning til bydelen og god moralsk framferd. Bydelsdelegaten fungerer som et bindeledd mellom myndighetene og befolkningen i bydelen han representerer. Han er også en ressursperson som kan megle i ulike konflikter i lokalmiljøet, som for eksempel ved tvangsekteskap.

⁹ Denne informasjonen kommer fra Tostan i Senegals naboland Gambia, men gitt at Senegal og Gambia kulturelt sett er svært like, og at Tostan bruker samme arbeidsmetoder ikke bare i de to landene, men i hele Vest-Afrika, er dette beskrivende også for situasjonen i Senegal.

september 2010), og også bydelsdelegater kan trekkes inn i denne meglingen, som nevnt over.

Videre kan, som nevnt under punkt 3.1, en dommer henviser til rettslig megling mellom partene. Til tross for at det er formell anledning til det, er det likevel Landinfos klare oppfatning at rettssystemet sjelden brukes i slike sammenhenger, fordi private konflikter av denne typen løses gjennom megling innad i familie og nettverk. I forbindelse med en studie om vold mot kvinner (UNIFEM 2008), vises det til at vold sjelden anmeldes, blant annet fordi kvinner ikke har økonomiske midler til å engasjere advokat. Det er ikke urimelig å tenke seg at slike faktorer også er relevante i forbindelse med bruk av rettsvesenet i tvangsekteskapsaker, siden det ofte dreier seg om svært unge kvinner uten egne økonomiske midler. Imidlertid vil belastningen ved å anmelde egen familie til politiet i de fleste tilfeller være utslagsgivende for at kvinner ikke tar slike saker opp i rettssystemet.

3.7 IKKE-STATLIGE ORGANISASJONER

Det finnes en rekke organisasjoner som arbeider mot tvangsekteskap og med andre kvinnerelaterte spørsmål i Senegal¹⁰. Under informasjonsinnhentingsreisen til Senegal i september 2010, møtte Landinfo blant annet Tostan, en av hovedaktørene i arbeidet mot tvangsekteskap i Senegal. Hensikten med møtet var å få informasjon om hvordan de arbeider mot tvangsekteskap og hva slags tilbud de og andre NGOer kan tilby kvinner som utsettes for tvangsekteskap.

Tostan opplyste at NGOer som arbeider med forebygging av tvangsekteskap generelt ikke gir tilbud om hjelp i form av kost, losji og penger utover akutt hjelp i en begrenset tidsperiode i fastlåste situasjoner. Bakgrunnen for dette er at en slik hjelp etter deres mening kun er med på å fremprovosere brudd i familien, mens den tradisjonelle praksisen for konfliktløsning i Senegal er bygget på megling og forhandling. For at jenta skal kunne omgås sin familie også etter at konflikten er løst, er det ifølge Tostan viktig å arbeide for forsoning og ikke brudd mellom jenta og hennes familie. Dette er særdeles viktig fordi jenta i mange tilfeller er økonomisk avhengig av storfamilien og fordi et brudd vil gjøre henne økonomisk sårbar. I tillegg kommer den sosiale og følelsesmessige påkjenningen det er å være i konflikt med egen familie (møte i Banjul, oktober 2010).

En kvinne som blir forsøkt presset til å gifte seg med en hun ikke ønsker, kan således henvende seg til Tostan eller en av de mange NGOene som jobber i dette feltet rundt om i de ulike regionene i Senegal. Disse organisasjonene vil da kunne tilby hjelp til megling mellom jenta og hennes familie, det vil si over tid forsøke å få jentas foreldre og slektninger til å oppgi ekteskapet (Tostan, møte i Dakar september 2010; RADDHO, møte i Dakar september 2010). I denne prosessen kan de få hjelp av politiet, som kan fortelle foreldrene at tvangsgifte er forbudt.

¹⁰ Det finnes for mange organisasjoner til at de alle kan nevnes her. Se for eksempel UNIFEM (2008) for en oversikt over NGOer som arbeider med kvinnerelaterte spørsmål i de ulike regionene i Senegal.

4. SKILSMISSE OG GJENGIFTE

I Dakar ender et av tre ekteskap i skilsmisse (Dial 2008, s.14), mens tallet nok er betydelig lavere på landsbygda. Årsakene til skilsmisse er mange. Dial (2008, s. 100 – 129) trekker blant annet frem mannens manglende økonomiske evne til å forsørge familien som en av de viktigste årsakene til skilsmisse. Også polygami, konflikter med svigerfamilien, kvinnens manglende vilje til å underkaste seg ektefellen, utroskap, barnløshet og alvorlig sykdom trekkes frem som årsaker til skilsmisse. Det at en av ektefellene ikke ga sitt samtykke til ekteskapet eller at ekteskapet var arrangert, trekkes også frem som en vanlig årsak til skilsmisse. I den forbindelse viser Dial til et ordtak på wolof som sier at ”man kan tvinge en kvinne til å gifte seg, men ikke til å bli i ekteskapet” (Dial 2008, s. 101).

Det er to måter å oppløse ekteskapet på i Senegal. Dersom ektefellene velger en juridisk skilsmisse, er denne regulert i familieloven (*Code de la famille*). Prosedyren for skilsmisse ligner i dette tilfellet prosedyren i vestlig rettstradisjon: formell søknad om skilsmisse rettes til domstolen, domstolen pålegger partene megling med tanke på mulig forsoning og til slutt innvilges skilsmisse. Mannen kan bli pålagt å betale sin tidligere ektefelle underholdningsbidrag. Foreldreretten til eventuelle barn kan også prøves for retten dersom foreldrene ikke er enige; etter å ha undersøkt foreldrenes omsorgsevne, gir retten foreldreretten til den av foreldrene som har best forutsetning til å ta seg av barnet. Ifølge Dial (2008, s. 106) går foreldreretten i de fleste tilfeller til mor. Ifølge Dial styrker familieloven kvinnens rettigheter sammenlignet med den tradisjonelle skilsmissen som skjer i form av frastøting (*répudiation*, se neste avsnitt), men kun et mindretall av skilsmisene skjer i rettsystemet. Ifølge Dial er skilsmisse i rettsystemet direkte knyttet til kvinnens utdanningsnivå og kjennskap til egne rettigheter, og gjelder i stor grad eliten i de store byene. Menn er også ifølge Dial generelt sett skeptiske til å ta skilsmissen til rettsystemet, siden de ofte blir pålagt å betale underholdningsbidrag til den fraskilte ektefellen.

Det store antallet skilsmisser i Dakar-området (og sannsynlig et enda høyere antall på landsbygda) skjer ved at ektemannen frastøter seg sin ektefelle ved å si at han gir henne tilbake hennes frihet; *may naa la sa baat* på wolof, eller *fase naa la*, ”jeg støter deg vekk” (Dial 2008, s.109). Dersom ektefellen sier dette tre ganger, er skilsmissen endelig. Mannen trenger ikke å gi noen begrunnelse for hvorfor han skiller seg fra kvinnen. Dersom kvinnen tar initiativet til bruddet, er ikke skilsmissen offisiell før mannen har uttalt dette offentlig ved vitners nærvær. Myndighetene er ikke på noen måte involvert i en slik skilsmisse, og den registreres heller ikke noe sted. En slik form for skilsmisse er *de facto* i konflikt med familieloven (*Code de la famille*) av 1972, men dette følges ikke opp av myndighetene.

Det er bare ektemannen som kan støte fra seg sin ektefelle, ikke kvinnen. Derfor forekommer det ikke sjelden at en kvinne som ønsker å skilles fremprovoserer en skilsmisse ved å bryte ubrytelige regler i ekteskapet, slik som å nekte seksuelt samvær eller fornedre mannen offentlig (Dial 2008, s. 109). I andre tilfeller kan kvinnen nekte å forlate mannen etter at han har skilt seg fra henne. Dette er særlig vanlig dersom kvinnen er eldre og kun har små sjanser på ekteskapsmarkedet. Det er derfor ikke uvanlig at kvinnen blir boende i mannens hus sammen med felles barn også etter at ektefellen har uttrykt ønske om skilsmisse.

Under separasjonstiden flytter kvinnen hjem til sin familie, og i denne perioden er det vanlig at familie og slektninger inngår i megling mellom ektefellene. Dersom ekteskapet var arrangert, har personen som godtok ekteskapstilbudet på vegne av kvinnen et spesielt ansvar i meglingen. I mange tilfeller sender man bud på en imam eller et annet religiøst overhode som kan forklare ekteskapets religiøse forpliktelser. Imidlertid forsøker ektefeller i stadig større grad å løse konflikter innad i ekteskapet selv, uten å trekke inn utenforstående (Dial 2008, s. 140).

Etter skilsmissen flytter kvinnen hjem til sine foreldre eller slektninger, dersom hun ikke er økonomisk uavhengig og kan forsørge seg selv. Barna følger ofte mor, særlig dersom de er under syv år, men foreldremyndigheten forblir gjerne hos far. Ifølge Dial (2008, s. 106) er det vanlig at far følger opp barna både økonomisk og på annen måte en kort periode frem til barnets mor gifter seg på nytt. Etter dette bidrar mannen økonomisk fra tid til annen, for eksempel i forbindelse med høytider som *id al-kabir* og *id al-fitr*¹¹, eller ved skolestart.

Til tross for at en tredjedel av alle ekteskap i Dakar-området ender i skilsmisse, er skilsmisse sett på som et onde, særlig dersom ektefellene er slektninger og bruddet fører til splittelse innen familien. Etter hvert som ekteskap inngås som følge av et individuelt valg og i mindre og mindre grad innad i en slekt, blir imidlertid skilsmissen i økende grad sett på som en individuell avgjørelse, og ikke en kollektiv beslutning. Skilsmisse blir også stadig mindre sosialt stigmatiserende i de yngre generasjonene. For mange er også det første ekteskapet et svar på press i familien om å gifte seg og ofte resultat av et arrangert ekteskap eller strenge krav til ektefellen fra slektingers side. Ekteskap nummer to derimot er ofte et kjærlighetsekteskap, hvor ektefellene selv står friere til å gifte seg med den de ønsker.

Svært få forblir alene etter en skilsmisse og gjengifteprosenten er svært høy. Dette er et uttrykk for at ekteskap ses på som en sosial forpliktelse og at det hviler noe litt suspekt og asosialt over det å ønske å leve alene. Kun eldre kvinner (gjerne enker) kan tillate seg å uttrykke i full offentlighet at de ønsker å leve alene og møte forståelse for dette i samfunnet rundt.

¹¹ Rundt 90 % av befolkningen i Senegal er muslimer, mens rundt 10 % av befolkningen er kristne (hovedsakelig katolikker). Tradisjonell religion praktiseres i et visst omfang, særlig sørøstre delen av landet.

5. REFERANSER

Skriftlige kilder

- Dial, F. B. (2008). *Mariage et divorce à Dakar. Itinéraires féminins*. Paris: Karthala.
- [Code de la famille] (1972, 12. juni). *Loi 72-51 du 12 juin portant Code de la famille*. Dakar: République du Sénégal. Tilgjengelig fra <http://www.justice.gouv.sn/droitp/CODE%20FAMILLE.PDF> [lastet ned 10. januar 2011]
- [Code pénal] (1965, 21. juli). *Loi de base n° 65-60 du 21 juillet 1965 portant code pénal*. Dakar: République du Sénégal. Tilgjengelig fra <http://www.justice.gouv.sn/droitp/CODE%20PENAL.PDF> [lastet ned 10. januar 2011]
- [Constitution de la République du Sénégal] (2001, 22. januar). *Constitution de la République du Sénégal du 22 janvier 2001*. Dakar: République du Sénégal. Tilgjengelig fra http://www.justice.gouv.sn/sn/constitution_sn.pdf [lastet ned 10. januar 2011].
- IRIN News (2010, 5. juli). Out of school, into marriage. *IRIN News*. Tilgjengelig fra <http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=89740> [lastet ned 10. januar 2011]
- République du Sénégal (u.å.). *Le mariage*. Dakar : Ministère de la Justice. Tilgjengelig fra http://www.justice.gouv.sn/index.php?option=com_content&view=article&id=228&Itemid=72 [lastet ned 10. januar 2011]
- UNIFEM, dvs. United Nations Development Fund for Women & UNFPA, dvs. le Fonds des Nations Unies pour la Population (2008, desember). *Situation des violences basées sur le genre au Sénégal. Régions de Dakar, Matam, Kolda, Tambacounda et Ziguinchor*. Dakar: UNIFEM, UNFPA. Tilgjengelig fra <http://www.unfpa.sn/test.html> [lastet ned 13. januar 2011]

Muntlige kilder

- Diop, Mansour. Bydelsdelegat (*délégué de quartier*) i bydelen Medina. Møte i Dakar 30. september 2010.
- Mbow, Penda. Menneskerettsaktivist, professor ved Université de Cheick Anta Diop (Dakar), tidligere kulturminister. Møte i Dakar 2. oktober 2010.
- Raddho, dvs. Rencontre Africaine pour la Défense des Droits de l'Homme, ved Alioune. Tine. Møte i Dakar 28. september 2010.
- Tamba, Moustapha. professor ved Université de Cheick Anta Diop (Dakar). Møte i Dakar 2. oktober 2010.

- Tostan (Internasjonal menneskerettighetsorganisasjon som blant annet arbeider mot tradisjonelle praksiser som kan skade kvinner). Møte i Dakar 28. og 29. september 2010 og i Banjul (Gambia) 8. oktober 2010.